

«ECLECTICA»

Reeks monografieën uitgegeven door de
SINT-ALOYSIUSHANDELSHOGESCHOOL
Brussel

4

P. JANSSENS

DE POLITIEKE FILOSOFIE
VAN ARON

1971

INHOUDSTAFEL

INLEIDING	9
HOOFDSTUK I :	
Wetenschappelijke loopbaan en politiek engagement	11
§ 1. Vormingsjaren : het filosofisch denken	11
§ 2. De Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog : het politiek denken	16
§ 3. De Sorbonne : het sociologisch denken	21
HOOFDSTUK II :	
Wetenschapsbeoefening en politieke filosofie	27
§ 1. De wetenschappelijke begrenzing van het marxisme	29
§ 2. Een eigentijdse historische interpretatie	34
§ 3. Revolutie of reformisme ?	38
Bibliografische oriëntatie	43
Samenvatting - Résumé - Riassunto - Zusammenfassung - Summary	45

INLEIDING

Aron is een veelzijdige auteur. Men heeft zich dikwijls afgevraagd tot welke discipline hij eigenlijk behoorde. Is hij filosoof, socioloog, politicoloog, essayist, journalist? Doorgaans houdt men zich veiligheidshalve aan een dergelijke nevenschikking. Dezelfde moeilijkheden dagen op wanneer men de vraag stelt welke plaats Aron inneemt op het politiek schaakbord. Is hij dan, als grootmeester van de franse « clarté » op paradoxale wijze het slachtoffer geworden van zijn vluchtige lezers? Moet men het onbegrip van vele politieke tegenstanders toeschrijven aan vooroordelen, of is deze te wijten aan zijn afkeer van sentimenteel vertoon? Vooral een te selectieve lectuur dreigt van het omvangrijk oeuvre van Aron een vertekend beeld te geven. Dit kort essay beoogt de **coherentie** van het aroniaans denken in het licht te stellen. De titel suggereert in welke richting naar een oplossing werd gezocht.

Waarom twee hoofdstukken, het eerste dat zich op het vlak van de geschiedenis situeert en een met het leven verweven intellectuele ontwikkeling schetst, het tweede dat naar een filosofisch niveau streeft en coherentie en geldigheid van het aroniaans denken wil aantonen? Onze levensschets beoogt vooreerst in een leemte te voorzien. Er is echter meer: de filosofische bezinning van Aron neemt de **concrete** historische werkelijkheid tot voorwerp, zoals ook het politiek engagement zijn verantwoording vindt in een **concrete** politieke conjunctuur. Tot een volwaardige intellectuele biografie is dit hoofdstuk evenwel niet uitgegroeid. In het tweede hoofdstuk valt de

nadruk onvermijdelijk op de coherentie ten nadele van de validiteit. Hoewel zoveel mogelijk gepoogd werd aan de argumentatie van Aron recht te doen, wordt voor een kritische evaluatie naar het oeuvre van Aron zelf verwezen. Dit essay is er een uitnodiging toe.

HOOFDSTUK I

Wetenschappelijke loopbaan en politiek engagement.

De doorgevoerde drieledige periodisering van Aron's intellectuele ontwikkeling kan misleidend zijn. Filosofie, politiek en sociologie zijn permanente facetten van het aroniaans denken. De hier gevolgde uitsplitsing beoogt alleen een wisselende accentuering van de intellectuele belangstelling te benadrukken, zoals deze tot uitdrukking komt in de door Aron behandelde themata.

§ 1. VORMINGSJAREN: HET FILOSOFISCH DENKEN.

Raymond Aron, zoon van een hoogleraar aan de rechtsfaculteit te Parijs, werd geboren op 14 maart 1905. Hij volgde middelbaar onderwijs aan het lyceum Hoche te Versailles, waar hij de twee jaar oudere Bertrand de Jouvenel¹ leerde kennen, en hij beëindigde zijn humaniora-studies aan het befaamde lyceum Condorcet² te Parijs. Aan de Sorbonne studeerde hij wijsbegeerte als leerling van de « Ecole

¹ Bertrand de Jouvenel (°1903) is met Gaston Berger een pionier van de futurologie in Frankrijk. Hij publiceerde economische en politieke werken, o.m. *De la politique pure* (1963).

² Het lyceum Condorcet bereidt voor op het jaarlijks door de « Ecole Normale Supérieure » uitgeschreven vergelijkend examen.

Normale Supérieure»³. Hier had hij o.m. Sartre⁴, Nizan⁵ en S. Weil⁶ als studiegenoten. In 1928 behaalde Aron het licentiaat en werd hij laureaat van het aggregaatsexamen⁷ in de wijsbegeerte. Na zijn legerdienst in de meteorologische sectie van St.-Cyr (waar hij Sartre binnenloodste en opleiding gaf) volgde een driejarig studieverblijf in Duitsland: tijdens het academiejaar 1930-31 als lector aan de universiteit van Keulen, de twee volgende jaren als lid van het frans academisch instituut te Berlijn.

*
**

Tot dan toe was Aron, onder invloed van Brunschvicg⁸, sterk gericht op de filosofie van de natuurwetenschappen. Toen Brunschvicg in 1922 *L'expérience humaine et la causalité physique* liet verschijnen, had hij zijn aanvankelijk plan opgezegd, de studie van de fysische causaliteit tot de biologische en de sociologische causaliteit uit te breiden. Hij meende dat de biologie en de sociologie nog te weinig ontwikkeld waren om een vruchtbare wetenschapskritiek mogelijk te maken. De wijsgerige belangstelling van Aron ging aanvankelijk uit naar de biologie en de evolutietheoriën. Hij stelde zich de vraag of de wetenschappelijke onvolmaaktheid zowel van biologie als van sociologie voorlopig was, dan wel toe te schrijven van de eigen aard van het bestudeerd object. Wat Aron eigenlijk in vraag stelde, was het normatief karakter van de fysische wetenschappelijkheid, de geldigheid van het scientisme of van het positivisme.

Tijdens zijn verblijf in Duitsland beleefde Aron de opkomst van het nazisme in het zog van de grote werelddepressie. Dit bracht hem

³ In de «Ecole Normale Supérieure (rue d'Ulm) geven professoren van de Sorbonne aan een geselecteerd aantal studenten een aanvullende opleiding als voorbereiding op het aggregaatsexamen. «De facto» leidt de ENS op tot het hoogleraarschap eerder dan tot het middelbaar onderwijs.

⁴ Jean-Paul Sartre (°1905), wijsgeer en schrijver. Belangrijkste werken: *l'Être et le néant* (1943), *Critique de la raison dialectique* (1963) en onlangs *l'Idiot de la famille. Gustave Flaubert de 1821 à 1857* (1971).

⁵ Paul Nizan (1905-1940), wijsgeer en schrijver. Communist tot het duits-russisch verdrag van 1939. Auteur o.m. van *Aden Arabie* (1931). Zie Jacqueline LEINER, *Le destin littéraire de Paul Nizan* (Parijs, 1971).

⁶ Simone Weil (1909-1943), wijsgeer. In 1934-35 werkte zij als arbeidster bij «Renault»: *La condition ouvrière* (1951). Zij schreef ook verschillende godsdienstig geïnspireerde werken.

⁷ Het aggregaat is een vergelijkend examen waarvan de uitslag bepalend is voor de benoemingen in het frans hoger middelbaar onderwijs.

⁸ Léon Brunschvicg (1869-1944), wijsgeer. Vanaf 1909 professor aan de Sorbonne. Vooraanstaande vertegenwoordiger van het neo-kantiaans *critisch idealisme*. Hij schreef o.m. *Le progrès de la conscience dans la philosophie occidentale* (1927).

tot een politiek gewetensonderzoek. Zijn sympathiën voor het socialisme hadden hem in 1926 tot een kortstondige aansluiting bij de SFIO⁹ gebracht. In Duitsland kwam hij tot de ontvasterende vaststelling dat de door Marx aangekondigde evolutie van het kapitalisme niet met de werkelijkheid strookte. De pauperisatievoorspellingen waren in tegenspraak met de economische groei en de verhoging van de levensstandaard zette de arbeidersbewegingen aan tot « trade-unionisme » zoals overigens door Bernstein¹⁰ en Lenin was voorzien. De Eerste Wereldoorlog leidde niet tot een internationale socialistische solidariteit, wel integendeel tot een politieke scheuring tussen Tweede en Derde Internationale¹¹. De economische wereldcrisis van 1929 tenslotte bracht geen proletarische revolutie, zij versterkte het nationalisme. De sociale polarisatie stelde niet de burgerij tegenover het proletariaat, wel de radicalen tegenover de voorstanders van het parlementarisme. Communisme en fascisme stonden tegenover een coalitie van arbeiderspartijen en burgerlijke partijen¹².

De afwijzing van de marxistische geschiedenisinterpretatie ontnam aan het socialistisch engagement van Aron een dwingend karakter. De onzekerheid over de zin van de geschiedenis bracht hem tot de vraag naar de waarde en de draagwijdte van onze historische kennis. Bij de behandeling van deze epistemologische en filosofische problematiek, die het voorwerp werd van zijn doctorale thesis, vond Aron in Duitsland een gunstige voedingsbodem. Dilthey¹³, Simmel¹⁴ en Rickert¹⁵ hadden het probleem nog in zuiver kantiaanse termen behandeld. De mislukking van deze neokantiaanse kenkritiek was dan ook te voorzien: bij gebrek aan een algemeen geldende geschiedeniswetenschap kon de relativiteit van de historische kennis niet anders dan bevestigd worden. De beslissende vraag was door Max We-

⁹ Section française de l'Internationale Ouvrière. De franse socialistische partij was reeds tussen de twee wereldoorlogen in de praktijk tot het reformisme bekeerd, maar zij behield het marxisme als doctrine.

¹⁰ E. Bernstein (1850-1932), Duits staatsman. In *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* (1899) legde hij de basis van een hervormingsgezinde politieke actie. Door Kautsky van revisionisme beschuldigd, werd hij door de Tweede Internationale veroordeeld.

¹¹ De Tweede Internationale (1899-1923) verenigde alle socialistische partijen. De Russische revolutie leidde tot de oprichting van een Derde Internationale, die alle communistische partijen groepeerde (1919-).

¹² Aron confronteerde niet alleen Marx met de 20ste eeuw, hij weerlegde ook de marxistisch-leninistische interpretatie, o.m. in *Le grand Schisme* (1948).

¹³ Wilhem Dilthey (1833-1911), historicus en wijsgeer. *Gesammelte Schriften* in 12 dln. (1914-33).

¹⁴ Georg Simmel (1858-1918), socioloog en wijsgeer. Schreef o.m. *Die Probleme der Geschichtsphilosophie. Eine erkenntnistheoretische Studie* (1907).

¹⁵ Heinrich Rickert (1863-1936), wijsgeer. Opvolger van Windelband te Heidelberg en voortzetter van de Badense neo-kantiaanse school.

ber ¹⁶ geformuleerd : hoever reikt de objectiviteit van de geschiedeniswetenschap? In hoever is de historische kennis onafhankelijk, in welke mate is zij afhankelijk van de historicus? Het antwoord op deze vraag is bepaald voor de betekenis die gehecht wordt aan het menselijk bestaan in zijn historische dimensie. De onloochenbare relativiteit van de historische kennis impliceert geenszins het historisch relativisme of het historisme.

*
**

Bij zijn terugkeer uit Duitsland huwde Aron en gedurende het schooljaar 1933-34 verving hij Sartre aan het lyceum van Le Havre, terwijl deze hem op aanraden van zijn vriend in Berlijn opvolgde. Het was Aron die Sartre wees op de filosofische perspectieven die geopend werden door de husserliaanse fenomenologie ¹⁷. Vanaf 1934 behoorde Aron, als secretaris-generaal van het Centrum voor sociale documentatie, tot de wetenschappelijke staf van de « Ecole Normale Supérieure ». Bovendien doceerde hij vanaf 1935 aan de normaalschool L.O. van Saint-Cloud. In dat jaar verscheen zijn eerste werk, **La sociologie allemande contemporaine**, waarin de wijsgerige problematiek van de duitse sociologische school, en ook deze van Aron, bewust tot uiting gebracht werd: elke definitie van de sociologie spreekt zich uit over de betekenis die de mens hecht aan de samenleving; geen enkele theorie van de sociale verandering kan de problematiek van de menselijke evolutie ontwijken. Aan de weberiaanse verzoening tussen filosofische belangstelling en wetenschappelijke houding hechtte Aron de meeste waarde. Na zijn terugkeer in Frankrijk verleende Aron eveneens een regelmatige medewerking aan de **Annales sociologiques** van Halbwachs ¹⁹ en Bouglé ²⁰, waarin hij de lopende duitse sociologie besprak.

¹⁶ Max Weber (1864-1920), socioloog, historicus en wijsgeer. Bekende werken zijn *Wirtschaft und Gesellschaft* (1956⁴) en *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1904-05).

¹⁷ Herbert SPIEGELBERG, *The Phenomenological Movement. A Historical Introduction*. Supplement (Den Haag, 1965), p. 752.

¹⁸ De normaalschool LO van Saint-Cloud vormde onderwijzers en normaalschool-leerkrachten. Voor de oorlog bestond in Frankrijk een radicale scheiding tussen LO en MO-HO. Het recruteringscriterium was overigens eerder sociaal dan intellectueel.

¹⁹ Maurice Halbwachs (1877-1945), socioloog. Hoogleraar aan de Sorbonne, daarna aan het « Collège de France ».

²⁰ Célestin Bouglé (1870-1939), socioloog. Hoogleraar aan de Sorbonne. Stichter van het Centrum voor sociale documentatie aan de « Ecole Normale Supérieure ». Evenals Halbwachs jurylid op de doctoraatsverdediging van Aron. Hij publiceerde verschillende werken over het socialisme, een *Bilan de la sociologie française contemporaine* (1935) en gaf drie delen *Inventaires* uit, waaraan Aron medewerking verleende.

In 1938 behaalde Aron het doctoraat met zijn **Essai sur la théorie de l'histoire dans l'Allemagne contemporaine. La philosophie critique de l'histoire**²¹, bijgevoegde thesis, en met zijn befaamde **Introduction à la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité historique**. De politieke filosofie die Aron afleidde uit de relativiteit van de historische kennis wordt verder besproken. De konjunctuur waarin hij over politiek en geschiedenis nadacht, was beheerst door het keynesiaans pessimisme over de toekomstperspektieven van een liberale economie, door de crisis van de westerse democratiën en het triomf van het fascisme, door het spookbeeld van een nakende wereldoorlog en de bedreiging van het totalitarisme. Deze omstandigheden verklaren geenszins de aroniaanse filosofie, wel de pessimistische ondertoon. In augustus 1939 werd Aron aan de universiteit van Toulouse benoemd en met een leeropdracht over sociale filosofie belast. Een maand later echter brak de oorlog uit.

De Tweede Wereldoorlog betekende een brutale onderbreking in de academische loopbaan van Aron. De **Introduction** vormde slechts een onderdeel van de wijsgerige bezinning die Aron zich tot doel had gesteld. De theorie van de historische kennis moest worden voortgezet met een theorie van de menswetenschappen (economie, sociologie) en met een theorie van de geschiedenisfilosofiën. Het epistemologisch onderzoek moest uitmonden in een antropologie, die een filosofische interpretatie zou bieden van de historiciteit. Van dat groots opzet zijn slechts fragmenten tot stand gekomen, die in verschillende tijdschriften verspreid liggen.²² De aroniaanse filosofie is onvoltooid gebleven. Na de oorlog zou Aron zijn filosofische virtuositeit vooral ten dienst stellen van een ideologiekritiek.

²¹ Latere uitgaven dragen als titel **La philosophie critique de l'histoire. Essai sur une théorie allemande de l'histoire** (1964³).

²² Sommige van deze artikelen werden in 1961 samengebundeld in **Dimensions de la conscience historique**.

§ 2. WERELDOORLOG II EN DE KOUDE OORLOG : HET POLITIEK DENKEN.

Aron nam deel aan de oorlogscampagne, die in mei 1940 op een wapenbestand eindigde. Tijdens de « drôle de guerre » kreeg hij nog tweemaal gelegenheid Malraux²³ te ontmoeten, bij wie hij tevergeefs aandrang op een publieke veroordeling van het Duits-russisch verdrag²⁴. Na de demobilisatie besloot Aron naar Londen uit te wijken. Samen met A. Labarthe²⁵ deelde hij er de hoofdredactie van het maandblad *La France Libre*. Ondanks de titel stond het tijdschrift vrij onafhankelijk ten opzichte van de gaullistische verzetsbeweging. Het beoogde de mogelijkheid open te houden voor een uiteindelijke aansluiting van het Vichy-regime²⁶, d.w.z. van de Franse kolonies en de Franse vloot, bij de geallieerden. Dit leidde tot spanningen met de onvoorwaardelijke gaullisten, o.m. met Soustelle²⁷, die zoals hun leider de tendens hadden het Vichy-regime eerder dan het nazisme voor hun belangrijkste vijand te houden. Eind 1942 kwam het tot een breuk.²⁸ Labarthe vervoegde generaal Giraud in Algiers, Aron daarentegen bleef te Londen de redactie waarnemen.

Na de bevrijding werden de meeste artikels samengebundeld, respectievelijk in *De l'armistice à l'insurrection nationale*, in *l'Homme contre les tyrans* en in *l'Age des empires et l'avenir de la France*. Deze geschriften beperken zich niet tot een aanklacht van de Duitse

²³ André Malraux (°1901), politiek geëngageerde schrijver (antifascist en paracomunist tot 1939, gaullist vanaf 1940). Hij publiceerde o.m. *La condition humaine* (1933), *Le temps du mépris* (1935), laatst *Antimémoires* (1967). De *Introduction à la philosophie de l'histoire* is hem opgedragen. Malraux aarzelde niet het Duits-russisch verdrag te veroordelen, wel zijn veroordeling bekend te maken (i.t.t. wat J. MOSSUZ zegt in *A. Malraux et le gaullisme*, Parijs 1970).

²⁴ Tactische en voorlopige bondgenootschap tussen het nazisme en het communisme (augustus 1939: niet-aanvalsverdrag en verdeling van Polen en het Balticum). Hitler stelde er een einde aan in 1941.

²⁵ André Labarthe was bij het uitbreken van de oorlog met leeropdracht belast aan de universiteit van Parijs.

²⁶ Het Vichy-regime, met Pétain als staatshoofd, voerde tot november 1942 een afwachterende politiek, maar kon daarna de collaboratie niet meer vermijden. Het regime bleef door Groot-Brittannië erkend tot juli '40, door de SU tot juni '41, door de VS tot in '42.

²⁷ Jacques Soustelle (°1912), politicus en etnoloog. Antifascist en tot 1939 paracomunist. Tijdens en na de oorlog was hij minister van De Gaulle en organisator van de RPF. In 1955-56 was hij gouverneur-generaal in Algerië. Voor zijn aandeel in de staatsgreep van mei '58 werd hij beloond met een ministerie. De Algerijnse politiek van De Gaulle bracht hem tot ontslag en antigaullisme. Hij schreef o.m. zijn oorlogsmémoires: *Envers et contre tous* (1947-50).

²⁸ In november 1949 legden de geallieerden een bruggehoofd in Frans Noord-Afrika aan. Het Vichy-regime verloor kolonies en vloot. De Gaulle werd genegeerd ten gunste van Darlan en later van Giraud.

bezettingspraktijken. Aron hernam de analyses van E. Halévy²⁹ over het totalitarisme en ontleedde de toekomstmogelijkheden van Frankrijk in het perspectief van de naoorlogse conjunctuur. Deze gelegenheidsgeschriften staan in scherp contrast met de manicheïstische propagandaliteratuur uit de oorlogsjaren. Tekenend voor Aron is de passie om de gebeurtenissen in hun historische dimensie te vatten alvorens ze te beoordelen. Ook treft de verantwoordelijkheidszin bij het voorstellen van hervormingen. Dergelijke artikels dienden zich aan als een politiek programma en zij vroegen om voortzetting en verwezenlijking onder de vorm van politieke actie.

*
**

Eind 1944 in Frankrijk teruggekeerd, werd Aron samen met Leiris³⁰, Merleau-Ponty³¹, Ollivier³², Paulhan³³, Sartre en S. de Beauvoir³⁴ mede-oprichter van **Les Temps Modernes**. Hij hield er zich hoofdzakelijk bezig met politieke problemen. Toen Malraux na de verkiezingen van oktober 1945 minister van Voorlichting werd, koos hij Aron als kabinetsdirecteur. Het ontslag van De Gaulle op 20 januari 1946 stelde echter vroegtijdig een einde aan deze politieke loopbaan. Toch weigerde Aron, om Parijs niet te moeten verlaten, een benoeming aan de universiteit van Bordeaux. Hij werd professor aan het « Institut d'Etudes Politiques »³⁵ en aan de « Ecole Nationale d'Administration »³⁶. In juni 1946 verlieten Aron en Ollivier **Les Temps**

²⁹ Elie Halévy (1870-1937), politicoloog. Hij onderwees vanaf 1898 aan de « Ecole des Sciences Politiques ». Hij schreef o.m. *l'Ere des tyrannies. Etudes sur le socialisme et la guerre* (1938) en *Histoire du socialisme européen* (1948; met een Woord Vooraf van Aron).

³⁰ Michel Leiris (°1901), etnoloog en schrijver.

³¹ Maurice Merleau-Ponty (1908-1961), wijsgeer. Vanaf 1952 was hij professor aan het « Collège de France ». Hij schreef o.m. *Phénoménologie de la perception* (1945), *Humanisme et terreur* (1947) en *Les aventures de la dialectique* (1955).

³² Albert Ollivier verliet *Combat* in 1946 samen met Camus, Aron, Pia. Hij werd uitgever van *Le Rassemblement*, het dagblad van de RPF.

³³ Jean Paulhan (1884-1969), schrijver. Als directeur van de *Nouvelle Revue Française* (1925) oefende hij veel invloed uit op de franse letterkunde. *Œuvres complètes* in 5 dln. (1966-1970).

³⁴ Simone de Beauvoir (°1908), schrijfster en essayiste. *Le deuxième sexe* (1949) werd met gemengde gevoelens onthaald, *Les mandarins* (1954) kreeg de Goncourt-prijs. In haar driedelige autobiografie *Mémoires d'une jeune fille rangée* (1958), *La force de l'âge* (1960), *La force des choses* (1963) is er herhaaldelijk sprake van Aron. Zij publiceerde onlangs *La vieillesse* (1970).

³⁵ Oppericht in oktober 1945. Te vergelijken met de *London School of Economics and Political Sciences*. Zie Jacques CHAPSAL, *L'Institut d'Etudes Politiques de Paris* in *Revue de l'enseignement supérieur*, 1965, n° 4, 113-123.

³⁶ Zelfde oprichtingsdatum. Opleiding tot de hoge administratie (Raad van State, Rekenhof, Financien, diplomatie, préfectures). De ENA werd als een kweekschool voor technocraten bekritiseerd.

Modernes. Beiden waren enige maanden vroeger opgenomen in de redactieploeg van **Combat**³⁷, het dagblad van A. Camus³⁸. Toen deze in 1947 het blad verliet, werd Aron editorialist bij **Le Figaro**³⁹, waar hij tot op heden vooral de economische politiek en de internationale betrekkingen commentarieerde.

Al deze verschuivingen waren de weerspiegeling van een snel evoluerende politieke conjunctuur. Met de nederlaag van het fascisme verviel de samenwerking uit de oorlogsjaren. Het weerstands-ideaal was niet bestand tegen de polarisatie van de wereld, door de rivaliteit van de twee grootmachten uitgelokt. De afkondiging van de Trumandoctrine⁴⁰ op 12 maart 1947 werd de symbolische begin-datum van de Koude Oorlog. In Frankrijk richtte De Gaulle de RPF-beweging op⁴¹. Aron werd lid van haar Nationale Raad, hij verleende naast Malraux, Soustelle, Monnerot⁴², Cl. Mauriac⁴³ medewerking aan haar culturele maandblad **Liberté de l'Esprit** en hij werd directeur van een gelijknamige boekenreeks. Het ondubbelzinnig anti-communisme van Aron leidde tot een definitieve breuk met Sartre, die een neutralistisch paracommunisme voorstond⁴⁴.

³⁷ Zie Noël LAFON, **Albert Camus à « Combat » : de la Résistance à la Révolution** in: *La Revue Socialiste*, 191 (1966) 235-255, 193 (1966) 449-470 en 195-6 (1966) 370-389.

³⁸ Albert Camus (1913-1960), schrijver. Behoorde voor de oorlog tot de communistische partij. Hij schreef o.m. **La Peste** (1943). In 1947 ontving hij de Nobelprijs voor letterkunde.

³⁹ door René REMOND in **La droite en France** (Parijs, 1967) gekenmerkt als de spreekbuis van het liberaal conservatisme. Zie Pierre BRISSON, **Vingt Ans de Figaro, 1938-1958** (Parijs, 1959).

⁴⁰ officiële doorbreking van het isolationisme (Monroedoctrine). De VS zegden hun steun toe aan de landen van de Vrije Wereld. Elke vooruitgang van de communistische partijen op nationaal vlak werd gelijkgesteld met een winstpunt voor de Sowjet-Unie.

⁴¹ zie Christian PURTSCHET, **Le Rassemblement du Peuple Français, 1947-1953** (Parijs, 1965) en Philippe MANIN, **Le RPF et les problèmes européens** (Parijs, 1966). De RPF triomfeerde bij de gemeenteraadsverkiezingen van '47. De parlementaire verkiezingen van '51 waren een succes, maar de meerderheid bleef buiten bereik. De RPF voerde dan systematisch een parlementaire oppositie, verviel echter in tweedracht en leed een beslissende nederlaag tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van '53. Door de Gaulle in de steek gelaten, werd de RPF nooit officieel ontbonden.

⁴² Jules Monnerot (°1908), socioloog. Schreef **Les faits sociaux ne sont pas des choses** (1946), **Sociologie du communisme** (1949), **La guerre en question** (1951).

⁴³ Claude Mauriac (°1914), schrijver. Van 1914 tot 1949 was hij secretaris van De Gaulle. Hij verleende een regelmatige medewerking aan **Le Figaro** en **Le Figaro Littéraire**. Zoon van François Mauriac.

⁴⁴ Anleiding hiertoe was een radiuitzending van **Les Temps Modernes** waarin Sartre en zijn medewerkers het verkiezingstriomf van de RPF als een succes van het fascisme brandmerkten. Zie Michel-Antoine BURNIER, **Les existentialistes et la politique** (Parijs, 1966), 42-43.

De verantwoording van zijn politieke optie ondernam Aron in **Le grand schisme** (1948), dat zich aanmelde als een globale interpretatie van de naoorlogse conjunctuur vanuit een frans perspectief, en in **Les guerres en chaîne** (1951), een studie van de internationale betrekkingen in het licht van de Koude Oorlog. Tot deze periode behoort nog een aanzienlijke polemische literatuur, in hoofdzaak gericht tegen de existentialistische interpretatie van het marxisme, die deels samengebundeld werd in **Polémiques** (1955). Als animator van het in 1950 opgerichte **Congress for Cultural Freedom**⁴⁵ leverde Aron ook tientallen bijdragen aan het maandblad **Preuves**.

*
**

De dood van Stalin in 1953 opende de mogelijkheid aan de Koude Oorlog een einde te zien stellen. Drie jaar later was dit een volkomen feit, toen Chroesjtsjov op het 20ste Partijcongres het stalinisme in diskrediet bracht. Hetzelfde jaar nog bracht de russische tussenkomst in Hongarije de Sowjet-Unie een zware slag toe: vele westerse communisten verloren hun illusies. Op hetzelfde ogenblik schaarden de Verenigde Staten zich in de Veiligheidsraad aan de zijde van de Sowjet-Unie om de frans-britse Suezexpeditie te veroordelen: de voorstanders van het Atlantisch Pact begrepen dat de vreedzame coëxistentie het haalde op de eventualiteit van een derde wereldoorlog. Deze gebeurtenissen onthulden Aron het anachronisme van de Koude Oorlogsideologie: de twee wereldmachten berustten in hun respectievelijke invloedssferen. De bestaande machtsverhoudingen lieten de West- en Oosteuropese landen niet toe het evenwicht, waarop de wereldvrede rustte, te verstoren.

Het anticommunisme van Aron steunde op een confrontatie van de marxistische idealen met de sowjet-russische werkelijkheid, op een vergelijking tussen kapitalistische en communistische staten, « last but not least » op een analyse van de betrekkingen tussen beide blokken. Bij deze beschouwingen werd onderscheid gemaakt tussen wat een gevolg was van sociale wetmatigheden en wat afhankelijk bleef van politieke beslissingen. Bij een dergelijke benadering van het probleem kon de nadruk zowel gelegd worden op het politiek engagement als op de wetenschappelijke analyse. In 1954 reeds besloot Aron de

⁴⁵ In juni 1950 werd op initiatief van Ernst Reuter, burgemeester te West-Berlijn, een congres gehouden over het thema **culturele vrijheid**. (De « paper » van Aron in **Polémiques**). Na afloop werd tot oprichting van een permanent comité besloten. De anticommunistische strekking was een antwoord op het paracomunisme van de Wereldvredecongressen, georganiseerd door het Internationaal Comité voor de Verdediging van de Vrede.

redactie van ***l'Opium des intellectuels*** — een afrekening met de progressistische Parijse intelligentsia — met de hypothese dat het ideologisch tijdvak tot het verleden behoorde⁴⁵. De bedoelde ideologiën waren het fascisme en het marxisme-leninisme, door de totalitaire regimes als gesecculariseerde godsdiensten tot staatsleer verheven. Het ideologisch tijdvak bij uitstek was de periode 1933-1953, deze van de Tweede Wereldoorlog, met een fascistisch voorspel en een communistische nasleep.

⁴⁵ De zeer omstreden aroniaanse theorie van de ideologieveroudering werd behandeld door Wolfram BURISCH, ***Idéologie und Sachzwang. Die Entideologisierungsthese in neueren Gesellschaftstheorien*** (Tübingen, 1968). Hij maakt geen melding van de bibliografie van S.M. Lipset over het onderwerp (Daedalus, 1964) en evenmin van R. ARON, ***Fin des idéologies, renaissance des idées in Trois essais sur l'âge industriel*** (Parijs, 1966).

§ 3. DE SORBONNE: HET SOCIOLOGISCH DENKEN.

In 1955 werd Aron titularis van de leerstoel sociologie aan de Sorbonne. Tot dan toe had hij op wetenschappelijk vlak vooral naam gemaakt als politicoloog, o.m. door verschillende bijdragen in de *Revue française de Science Politique*. Als socioloog verwierf hij onmiddellijk gehoor met zijn theorie van de industriële samenleving: van 1955 tot 1958 doceerde hij een vergelijkend sociologisch onderzoek van het capitalistisch en van het communistisch regime op economisch, sociaal en politiek vlak. Als vrucht van dit universitair onderwijs verscheen in pocketvorm de trilogie *Dix-huit leçons sur la société industrielle, La lutte de classes en Démocratie et totalitarisme*. De verdienste van deze sociologie van de industriële samenleving lag in haar methodologische originaliteit: Aron doorbrak in 1955 de enge visie van de marxisten en antimarxisten, die zich blind staarden op de ideologische tegenstelling kapitalisme-communisme. Vanuit een ruimer standpunt stelde hij de geïndustrialiseerde staten tegenover de onderontwikkelde landen. Deze zienswijze is intussen gemeengoed geworden van ons historisch bewustzijn. Met evenveel nadruk echter wees Aron erop dat de onmiskenbare verwantschap tussen kapitalisme en communisme geenszins de economische, sociale en politieke verschillen ophief en dat niets op een noodzakelijke convergentie van beide regimes wees.

De desacralisatie van het communistisch regime verwekte niet minder deining dan de vroeger door Aron doorgevoerde devalorisatie van de ideologiën. Het aan A. Comte⁴⁷ ontleend begrip industriële samenleving gaf aanleiding tot heel wat misvattingen (in het aroniaans denken is dit een sleutelbegrip, dat verwijst naar een nieuwe beschavingsfase). Niet alleen de secularisatie met het sowjet-regime en de heiligschennende vergelijking met het kapitalisme zette bij de marxisten veel kwaad bloed. Ook de toetsing tussen sociaal-economische onderbouw en politieke bovenbouw en de bevestiging van de autonomie van de politieke orde vonden in marxistische kringen weinig bijval.

Het fenomeen van de industriële samenleving is Aron blijven boeien. In *Trois essais sur l'âge industriel* (in 1966 in boekvorm uitgegeven) kwam Aron uitvoerig terug op de preciese betekenis die hij aan de industriële beschavingsfase en aan het verval van de ideologiën hecht. Hij confronteerde zijn visie met de theoriën van de economische groei, o.m. de rostowiaanse *Stages of Economic*

⁴⁷ Auguste Comte (1798-1857), socioloog en wijsgeer. Belangrijkste werken: *Cours de philosophie positive* (1830-42), *Système de politique positive* (1851-54).

Growth⁴⁸, en beklemtoonde nogmaals het feit dat kwantitatieve vergelijkingen aan de kwalitatieve diversiteit tussen geïndustrialiseerde staten voorbij gaan. Deze kwalitatieve verschillen wijzen de weg naar de filosofische problematiek van het sociaal bestaan en van de menselijke evolutie. Noodzaak en begrenzing van de welvaart werden door Aron scherp onderlijnd in *Les désillusions du progrès. Essai sur la dialectique de la modernité* (1965; 1969 franse vertaling). Al deze themata waren in 1959 reeds behandeld op de door Aron geleide *Colloques de Rheinfelden*⁴⁹.

Aron heeft de gelegenheid niet gevonden zijn sociologie van de industriële samenleving tot een definitief geheel uit te bouwen zoals hij het had gewenst. Dit gebeurde wel met zijn sociologische analyses van de internationale betrekkingen, die na afloop van een decennium uitgroeiden tot het monumentale *Paix et guerre entre les nations* (1962), het meesterwerk van Aron⁵⁰. Niet alleen is dit boek een fundamentele bijdrage tot de polemologie, ook brengt het de grondcomponenten van het aroniaans denken — de wetenschappelijke oriëntatie, de politieke bekommernis en de filosofische gerichtheid — op de meest harmonieuze wijze tot uitdrukking. Hoewel de moderne bewapening aan het oorlogsfenomeen een radicaal nieuwe dimensie verleent, blijven de internationale betrekkingen beheerst door een « natuurstoestand » tussen soevereine staten, met de oorlog als « ultima ratio ». Deze problematiek vormt het uitgangspunt van het onderzoek, dat achtereenvolgens wetenschappelijk is (wat is de specificiteit van de internationale betrekkingen, welke zijn de belangrijkste variabelen, wat zijn de kenmerken van de huidige conjunctuur?), politiek (hoe kan de vrede tussen soevereine staten gehandhaafd, en een totale oorlog vermeden worden?), filosofisch (welke moraal ligt aan de basis van de internationale politiek, wat betekent het oorlogsfenomeen in het avontuur van de mensheid?).

Op wetenschappelijk vlak is de opbouw van een theorie der internationale betrekkingen ongetwijfeld de essentiële bijdrage van Aron.

⁴⁸ gerecenseerd door Aron in *Archives européennes de sociologie*, I (1960) 297-302.

⁴⁹ Colloquium van Bazel-Rheinfelden (sept. 1959), ingericht door het *Congress for Cultural Freedom*, o.l.v. Aron, met deelneming van B. de Jouvenel, G. Kennan, R. Oppenheimer, M. Postan e.a.

⁵⁰ De genese van Aron's denken over de internationale betrekkingen kan men volgen doorheen *Les guerres en chaînes* (1951), *De l'analyse des constellations diplomatiques* in *Revue française de science politique*, IV (1954), 237-251, *De la guerre in Espoir et peur du siècle* (Parijs, 1957), *La société industrielle et la guerre* (Parijs, 1959), *Le grand débat. Initiation à la stratégie atomique* (Parijs, 1963), *Qu'est-ce qu'une théorie des relations internationales?* in *Revue française de Science Politique*, XVIII (1967) 837-861, *Remarques sur l'évolution de la pensée stratégique (1945-1968)* in *Archives européennes de sociologie*, IX (1968), 151-179.

De sociologische analyse is grotendeels een briljante kritiek van elke eenzijdige deterministische verklaring van het oorlogsfenomeen. De vraag naar oorlog of vrede in de huidige conjunctuur veronderstelt daarom een historische analyse, waarop de uitstippeling van een vredespolitiek rust. Het pacifisme van Aron heeft behalve de doelstelling niets gemeen met het onvoorwaardelijk en inefficiënt pacifisme van moralisten of idealisten, of met een eenzijdige pacifistische propaganda. Het geweld is een permanent gegeven zolang de mens niet verandert, het oorlogsfenomeen eveneens zolang de « natuurstoestand » onder de staten blijft voortbestaan. De uitschakeling van de oorlog is daarom eerst denkbaar in een onafzienbare toekomst. Tot zolang blijft het zelfbehoud van de mens afhankelijk van een steeds hernieuwde politieke wil.

*
**

Aron is ook na zijn benoeming aan de Sorbonne stelling blijven nemen in de politieke debatten. In het koloniaal vraagstuk pleitte hij met steeds meer overtuiging voor terugtrekking uit Noord-Afrika naarmate de situatie er meer en meer ontaardde: aanvankelijk in *Le Figaro*, later in *La tragédie algérienne* (1957) en tenslotte in *l'Algérie et la République* (1958). Met een helder doorzicht begroette hij de wettelijke staatsgreep van De Gaulle in mei 1958 als een onafhankelijkheidsbelofte voor Algerië. In die jaren kwam de politieke eenzaamheid van Aron, door *l'Opium des intellectuels* reeds aangekondigd, duidelijk aan het licht. Zijn afwachtende houding tegenover de V^{de} Republiek (*Immuable et changeante. De la IVe à la Ve République*, 1959) ruimde spoedig de plaats voor een misprijzende afkeuring van het opportunisme van vele gaullisten en voor een strenge veroordeling van de « politique de grandeur » en van de anticonstitutionele praktijken van het regime⁵¹. Ook de gaullistische politiek t.o.v. Israël werd door Aron scherp afgekeurd (*De Gaulle, Israël et les Juifs*, 1967).

Veel opspraak verwekte de ondubbelzinnige veroordeling van de mei-révolte door de vooraanstaande socioloog in *La révolution introuvable. Réflexions sur les événements de mai* (1968), een in vier voormiddagen geïmproviseerd boek, samengesteld uit een vraaggesprek met A. Duhamel en de *Figaro*-artikels van mei en juni. De sarcastische titel alludeerde op het enig tastbaar resultaat van mei 1968: een verkiezingstriomf voor het gaullisme. De critici van dit gelegenhedswerk vergaten of verzwegen dat Aron — omwille van

⁵¹ Het ophefmakende *Adieu au gaullisme* (1961) e.a. artikels in *Preuves*.

zijn intelligentie tegen wil en dank tot de vaandeldrager van het universitair conservatisme verheven — reeds een tiental jaren lang radicale hervormingen eiste, toen tot grote ergernis van degenen die in '68 bij hem een intellectuele toevlucht zochten.

De heropflakking van de ideologiën dreef Aron tot de heruitgave in pocketvorm van *l'Opium des intellectuels* (1968) en van *Les marxismes imaginaires* (1970), waarin *D'une sainte Famille à l'autre* (1969) opgenomen werd naast vroeger verschenen artikels. Aron onderwierp er de existentialistische en structuralistische interpretaties van het marxisme aan een vernietigende kritiek. De titel van het boek identificeert existentialisten en structuralisten met de neohegelianen voor wie de socioloog Marx het grootste misprijzen koesterde. Vermeldenswaard is een spengleriaans pessimisme dat bij Aron af en toe doorspeelt wanneer hij de heropflakking van het geweld beoordeelt, dat als een totalitaire bedreiging wordt aangevoeld. In de politieke editorials die Aron sedert 1968 voor het radiostation **Europe I** verzorgt, legt hij een unaniem erkende onpartijdigheid aan de dag.

*
**

Waren de door Aron ingenomen politieke standpunten steeds zeer omstreden, de sociologische zienswijze die hij in Frankrijk tegen de durkheimiaanse traditie verdedigde vond erkenning, zij het niet zonder reticentie. In 1960 kreeg hij toegang tot de «Ecole Pratique des Hautes Etudes»⁵², waar hij tot directeur werd aangesteld in de sectie economische en sociale wetenschappen. Hij stichtte er het «Europees centrum voor historische sociologie»⁵³ en het tijdschrift **Archives européennes de sociologie**. Drie jaar later werd hij aan het «Institut de France»⁵⁴ tot opvolger van G. Bachelard⁵⁵ verkozen in de wijsgerige sectie van de Academie der morele en politieke wetenschappen. Aron verliet de Sorbonne in 1968 (nog voor de mei-onlusten); zijn werkzaamheden aan de «Ecole Pratique des Hautes Etudes» is hij blijven voorzetten. De verkiezing van Aron aan het

⁵² De 6e sectie (economische en sociale wetenschappen) werd opgericht in 1947. De school doet aan wetenschappelijk onderzoek en verstrekt onderwijs onder de vorm van seminaries. Zie Lucien ROLAND, *L'enseignement supérieur* in *Revue de l'enseignement supérieur*, 1958, n° 1, 31-47.

⁵³ een verslag van de werkzaamheden: *Le centre de sociologie européenne, 1961-1965* in *Archives européennes de sociologie*, VII (1966), I-XIII.

⁵⁴ Het «Institut» is samengesteld uit de vijf franse academies.

⁵⁵ Gaston Bachelard (1884-1962), wijsgeer. Zie ARON, *Notice sur la vie et les travaux de G. Bachelard* (Parijs, 1965).

« Collège de France »⁵⁶ in de leerstoel « sociologie van de moderne beschaving » (1970) was de hoogste academische bekroning die hem en zijn sociologisch werk konden te beurt vallen.

⁵⁶ Het « Collège » kan vergeleken worden met het **Institute for Advanced Study** van Princeton. De bestemming van de leerstoelen wordt afhankelijk gesteld van de verkozen titularis. Het enig selectie criterium bij vacature is de wetenschappelijke waarde van de kandidaat. Zie Etienne WOLFF, *L'esprit et la mission du Collège de France in Sciences*, 47 (1967). De inaugurale les van Aron is uitgegeven onder de titel *De la condition historique du sociologue* (Parijs, 1971).

BESLUIT

Dit hoofdstuk heeft het mogelijk gemaakt een concrete inhoud te geven aan de in de inleiding gestelde vraag : welke eenheid is er in het denken van Aron ? Het volgend hoofdstuk tracht dan de eenheid tussen wetenschapsbeoefening en politiek engagement aan te tonen ; ook wil het de continuïteit in het wetenschappelijk werk en in het politiek engagement in het licht stellen. Het aroniaans denken wordt inderdaad gekenmerkt door een spanning tussen wetenschappelijkheid en subjectiviteit, weerspiegeling van de spanning tussen de drang naar politiek inzicht en de behoefte aan politieke praxis.

HOOFDSTUK II

Wetenschapsbeoefening en politieke filosofie

Het verschijnen van de **Introduction** veroorzaakte enige beroering in de filosofische wereld, de historische kringen daarentegen bleven onberoerd¹. Hoe bedenkelijk de onverschilligheid van de meeste historici voor de kentheoretische bezinning ook mag zijn, toch was zij niet helemaal ongegrond, in zover de **Introduction** veel meer inhoud dan een epistemologie. De aroniaanse historicus mag niet zonder meer met de historicus-van-beroep worden gelijkgesteld en evenmin valt de aroniaanse geschiedenisopvatting samen met de academische historiografische visie. Tussen de op het verleden gerichte geschiedschrijver en zijn lezer is er in dit geval een **wijsgerige** kloof. De geschiedenis van de aroniaanse historicus omvat verleden, heden en toekomst en haar inzet is de zin van het menselijk bestaan.

¹ Ook de op vernieuwing gerichte **Annales** van Marc Bloch en Lucien Febvre bleven afzijdig. Kentheoriën van de geschiedenis beschouwden zij als gevaarlijk en dubbelzinnig (waren zij afgeschrikt door de weinig bezadigde recensie van H.-I. Marrou?). De kentheoretische beschouwingen van de **Annales** bleven steeds op methodologisch niveau: zie Marc BLOCH, **Apologie pour l'histoire ou métier d'historien** [1941], Lucien FEBVRE, **Combats pour l'histoire** (1953). Fernand BRAUDEL, **Ecrits sur l'histoire** (1969). Een uitzondering: Charles MORAZE met **La logique de l'histoire** (1967). De vruchtbaarheid van de aroniaanse epistemologie werd in het licht gesteld door Henri-Irénée MARROU, **De la connaissance historique** (1954). In dezelfde lijn: Paul VEYNE, **Comment on écrit l'histoire** (1971).

Uitgangspunt van deze wijsgerige bezinning was het probleem van de politieke praxis. Ook het verband tussen politieke houding en geschiedenis is niet vanzelfsprekend, vooral niet voor wie berust in de sociale ongelijkheid of in het oorlogsgeweld, en de bestaande orde beleeft als een alledaags en onvermijdelijk gebeuren. Voorwaarde voor een politieke filosofie is de bewustwording van het politiek probleem en een hieruit voortvloeiend verantwoordelijkheidsbesef. Het politieke denken veronderstelt **burgerzin** en dus een politieke desaliënatie, een bekering van de staatsonderdaan tot staatsburger.

Het ontwaken uit de politieke slaap opent de weg tot de wijsgerige vraag naar de zin van de sociale orde en van de historische evolutie. Ook zou het de weg moeten effenen tot de wetenschappelijke vraag naar structuur en dynamiek van de samenleving. Een verantwoorde politieke actie veronderstelt niet alleen een wijsgerige bezinning over het wenselijke of het rationeel noodzakelijke, maar evenzeer een wetenschappelijke bezinning over het mogelijke. Alleen wanneer de wetenschap de onvermijdelijkheid van het wenselijke (of van het rationeel noodzakelijke) zou aantonen, zou zij tevens een dwingende politieke houding verantwoorden. Maar is een wetenschappelijke kennis van de richting die de geschiedenis uitgaat mogelijk en brengt de toekomst de vervulling van de menselijke idealen?

*

**

§ 1. DE WETENSCHAPPELIJKE BEGRENZING VAN HET MARXISME.

De ontwikkeling van de geschiedeniswetenschap hield geen gelijke tred met deze van de natuurwetenschappen. Een vereenvoudigde² voorstelling laat toe de cumulatieve groei van de natuurwetenschappen te stellen tegenover de zich steeds vernieuwende historische interpretaties. Tegenover de **verandering** in de historische kennis staat een natuurwetenschappelijke **voortgang**. In de mate dat de geschiedenis generatie na generatie herschreven wordt, is er inderdaad geen algemeen geldende of definitief verworven historische kennis. Over deze feitelijke vaststelling bestaat er dan ook geen meningsverschil. De beslissende vraag bij een dergelijke vergelijking betreft de logische draagwijdte van dit onmiskenbaar verschil. Is de geschiedenis een onderontwikkelde wetenschap die nog op haar wetenschappelijke Revolutie wacht of is er een wezenlijk verschil tussen historische en natuurwetenschappelijke kennis?

Hoewel deze vraag zich tot de kentheoretici richt, is zij te acuut om de historici onverschillig te laten. De neiging, bij vele historici, om op de eerste term van de vraag een bevestigend antwoord te geven, is begrijpelijk. Het onaantastbaar prestige van de natuurwetenschappen boezemt ontzag in. Anderzijds ziet men in de erkenning van de pluraliteit een rechtvaardiging van de willekeur in de interpretatie en een miskennis van de methodologische verworvenheden (dit wantrouwen wordt aangemoedigd door het historisme). Nochtans onderhoudt het positivistisch ideaal op paradoxale wijze het minderwaardigheidscomplex dat tot het positivisme³ aanleiding gaf. Alleen de door elke nieuwe generatie positivistische historici opgebrachte illusie, de uitblijvende wetenschappelijke revolutie⁴ te brengen, kan het besef van een voorlopige onderontwikkeling aanvaardbaar maken.

De verwarring van de aroniaanse kenkritiek met een subjectivistische epistemologie berust op een onbegrijpelijk⁵ misverstand.

² De natuurwetenschappelijke kennis is « de jure » progressief, al is de wetenschappelijke voortgang « de facto » niet continu. In de geschiedeniswetenschap is er zowel « de jure » als « de facto » cumulatieve groei van de heuristiek en van de methodologie (hierin ligt haar wetenschappelijkheid). Voor de kentheorie is echter de synthese decisief, de historische kritiek is een kentechniek ten dienste van de historische kennis.

³ We noemen **positivisme** de verheffing van de zgn. **positieve** of natuurwetenschappen tot absolute norm van geldige kennis of wetenschappelijkheid.

⁴ op het vlak van de synthese. Vanzelfsprekend is de **methodologische voortgang** een dringende eis.

⁵ een logische, geen psychologische onbegrijpelijkheid. De tussenkomsten van P. Fauconnet op de doctoraatsverdediging van Aron waren een duidelijke illustratie van het positivistisch klimaat. Zie *Revue de métaphysique et de morale*, 45,1 (1938) suppl. 28-30.

De onbetwistbare pluraliteit van de historische interpretaties, door het positivisme op een weinig bevredigende wijze verklaard, vindt bij Aron wettiging en herwaardering. Dit impliceert geenszins een miskenning van de geschiedkundige wetenschappelijkheid, integendeel. Aron toont alleen de wetenschappelijke onmogelijkheid aan van een geschiedenisfilosofie. Anderzijds wijst hij het historisme ⁶ af door de geldigheid van een historische filosofie in het licht te stellen. Dit wijsgerig denken doet in geen enkel opzicht afbreuk aan de wetenschappelijkheid van de geschiedenis. Niets verplicht de historicus te filosoferen en de historische methodologie legt aan elke historicus, ongeacht zijn filosofische ingesteldheid, dezelfde regels op.

*
**

De geschiedenis wordt dikwijls omschreven als de studie of de kennis van het verleden ⁷. Het verleden zelf, voorwerp van die kennis, wordt met hetzelfde begrip aangeduid. Toch zijn **verleden** en **geschiedenis** niet synoniem: het verleden bestaat op zichzelf, de geschiedenis ontstaat wanneer de mens zich bewust wordt een verleden te hebben. De miskenning van dit onderscheid leidt tot het positivisme. De geschiedenis veronderstelt dus altijd een vorm van historisch bewustzijn. De ontwikkeling van dat historisch bewustzijn heeft geleid tot de geschiedeniswetenschap. De vraag is nu in hoeverre het historisch bewustzijn met de werkelijkheid overeenstemt en, meer bepaald, of de geschiedeniswetenschap als een getrouwe weerspiegeling van het verleden mag beschouwd worden. Dit is voor de filosoof van cruciale betekenis. De geschiedeniswetenschap is de enige toegang tot het verleden. Kan zij op de filosofische problematiek een algemeen geldend antwoord geven door zich over zin en richting van het menselijk bestaan uit te spreken?

Aron toont aan waarom de wetenschap de rol van de filosofie niet kan overnemen, m.a.w. waarom een filosofisch inzicht in de geschiedenis nooit de universele geldigheid van een wetenschappelijke waarheid kan verwerven. De geschiedeniswetenschap is eerst en vooral een dialoog tussen de levenden en de doden. De historicus reconstrueert het leven van de voorbije generaties op grond van hetgeen door de mens tot stand gebracht werd en de eeuwen overleefde. De zin die de voorbije generaties aan hun bestaan gaven, is gematerialiseerd of geobjectiveerd. Om deze meerzinnige uitdrukkingen tot een één-

⁶ het historisme of historisch relativisme herleidt alle cultuurverschijnselen tot particuliere uitingen van een bepaalde periode.

⁷ we spreken voortaan van **geschiedeniswetenschap**. De **geschiedenis** is dan, zoals het **historische**, het eigen gemaakt verleden.

duidige betekenis te herleiden, om de waarheid over de gehele geschiedenis uit te spreken moet de historicus een filosofisch standpunt innemen.

Voor de filosoof betekent de geschiedenis meer dan opeenvolging of verandering. Het historisch bewustzijn verwijst naar de **historici**-teit van de mens: de filosoof is zich bewust tot een gemeenschap te behoren die aan haar bestaan een zin wil geven, d.w.z. die haar bestaan niet ervaart als een feitelijk gegeven, maar als een taak of een opgave. Het historisch bewustzijn is de bewustwording van de menselijke bestemming omdat de mens zichzelf verwezenlijkt doorheen zijn bestaan. Daarom ook is de bezinning over de ontwikkeling van de mens niet louter speculatief. De historische kennis leidt tot een confrontatie tussen wat geweest is en wat moet zijn. Openbaart de geschiedenis de roeping van de mensheid en wijst het verleden op wat de toekomst moet brengen?

Om hierop een algemeen geldend antwoord te geven, zou de historicus er moeten in slagen zijn individualiteit en zijn tijdsgebondenheid te overschrijden. De historicus is echter geen buitenstaander, zijn interpretatie situeert zich in het verlengde van zijn verleden. Zo verschijnt de historische kennis voor de mens als een dialectische groei tussen een onvoltooide zelfkennis en een onvolmaakte zelfbepaling, als een streven naar luciditeit en zelfbepaling tesamen. De geschiedenis is onbepaald en meerzinnig omdat voorlopig. Onvermijdelijk neemt de historicus een **filosofisch** standpunt in, om zin en richting van de evolutie te bepalen. Deze zingeving is ongetwijfeld niet universeel geldend, maar evenmin arbitrair of ongewettigd indien de zin van het menselijk bestaan niet vooraf gegeven is, maar afhankelijk van de mens. De historische kennis onthult de immanente zin van de geschiedenis niet, maar de filosoof kan wel in de geschiedenis een zin herkennen en door zijn inzet in het wereldgebeuren kan hij ertoe bijdragen de geschiedenis zinvol te maken. De meerzinnigheid van de geschiedenis is voorwaarde voor een mogelijke zingeving.

*

**

Men kan er aan twifelen dat de zin van de geschiedenis zich in het bewustzijn van de mens zou openbaren. Misschien ontgaan zin en richting aan het particulier bewustzijn en aan de tegenstrijdige betrachtingen van de mens. Maar wordt de menselijke ontwikkeling in haar geheel niet beheerst door een wetmatigheid waaraan de mens onderworpen is? Geen enkel historicus verwaarloost het oorzakelijk

verband tussen historische feiten. De geschiedeniswetenschap wil zowel verklaren als begrijpen. De **historische** causaliteit, die betrekking heeft op een concrete en unieke situatie, berust op een retrospectieve waarschijnlijkheidsberekening: om te verklaren wat gebeurd is, moet de historicus zich (bewust of onbewust) afvragen wat zich kan kunnen voordoen⁸. Deze methode impliceert het probabilisme.

De opbouw van denkbeeldige evoluties veronderstelt echter wetmatigheid in de sociale werkelijkheid en verwijst naar de **sociologische** causaliteit. Is de samenleving in haar structuur en dynamiek **volledig** onderworpen aan een sociologische wetmatigheid? Niemand betwijfelt dat er tussen de verschillende activiteiten van de mens een zeker verband bestaat. Wat aangetoond moet worden, is de causale noodzakelijkheid van dat verband. Het historisch determinisme veronderstelt een wetenschap die alle partiële wetmatigheden zou systematiseren tot een gestructureerd geheel. Een dergelijke wetenschap bestaat niet⁹. De eenheid van de samenleving wordt altijd opgebouwd in functie van een filosofie, die de primauteit toekent aan een bepaalde menselijke activiteit. De geschiedenis wordt in perspectief gezet in functie van een filosofische overtuiging over hetgeen wezenlijk is voor de mens.

Het historisch determinisme beweegt zich op een vlak dat aan het wetenschappelijk onderzoek ontsnapt. Het geeft een eenzijdige interpretatie van de vastgestelde tweespalt tussen individuele betrachtingen en resultaat van het geheel: de mensen maken hun geschiedenis zonder dat de geschiedenis van de mensheid met hun bedoelingen overeenstemt. Wanneer het geloof aan een Voorzienigheid is opgegeven, vervalt ook de zekerheid van de eindbestemming. Kan de mens zich dan een doel stellen in functie van de evolutie die zich reeds voltrok? Wettigt het verleden het geloof in de toekomst? De geschiedenis vertoont geen causale noodzakelijkheid, welke zin kan de filosofie aan de geschiedenis geven?

*
**

⁸ De historicus restitueert aan het verleden zijn dimensie van voorbije toekomst. De tijd is homogeen: indien de toekomst onvoorspelbaar is, waarom dan zou de in verleden versteende toekomst achteraf beschouwd onvermijdelijk worden? De vruchtbaarheid van de weberiaanse retrospectieve waarschijnlijkheidsberekening is door de **new economic history** met een mathematische nauwkeurigheid geïllustreerd. Zie Robert FOGEL, *Railroads and american economic growth* (Baltimore, 1964).

⁹ Het marxisme-leninisme postuleert de mogelijkheid van een dergelijke wetenschap. Het althusseriaans structuralisme is een variatie op hetzelfde thema, maar Althusser zelf geeft toe dat het postulaat op een uitwerking wacht.

Door aan te tonen dat een wetenschappelijke of algemeen geldende geschiedenisfilosofie¹⁰ een logische onmogelijkheid is, bevestigt Aron zowel de waarde van de geschiedeniswetenschap en de geldigheid van een filosofie als hun respectievelijke begrenzingsgrenzen: de historicus kan zich niet uitspreken over de zin van de geschiedenis, de historische visie van de filosoof is niet algemeen geldend. De kentheoretische analyse van Aron ontnemen ook aan het marxisme zijn wetenschappelijke geldigheid en zij herleiden de marxistische visie op de geschiedenis tot een moment in het historisch bewustzijn van de mens. De kritiek op het marxisme kan zich nochtans niet tot Marx beperken in zover de negentiende-eeuwse filosoof, socioloog en econoom het voorwerp werd van talloze interpretaties (hijzelf weigerde op het einde van zijn leven voor marxist door te gaan). De **marxianen** hebben Marx op uiteenlopende wijze geïnterpreteerd, terwijl de **marxisten** zich op de wetenschappelijkheid van Marx beriepen om het tijdsgebeuren te interpreteren.

Daarom ook leverde Aron een marxiaanse kritiek om de incompatibiliteit tussen existentialisme en marxisme aan te tonen en om een unilaterale filosofische interpretatie van Marx van de hand te wijzen, en anderzijds om de structuralistische miskennis van de rationele noodzakelijkheid in het denken van Marx te brandmerken. Ook bracht Aron kritiek uit op de pogingen van het leninisme en het stalinisme de sowjet-russische revolutie met de door Marx aangekondigde revolutie gelijk te stellen en het sowjet-russisch regime met het door Marx verhoopt postcapitalistisch regime te identificeren. De ideologiekritiek van Aron stelt de dubbele onrechtmatigheid in het licht, aan het marxisme een wetenschappelijke geldigheid toe te kennen die het niet bezit en omgekeerd over de geschiedenis te filosoferen zonder deze te bestuderen.

Belangrijker dan deze marxiaanse interpretatiekritiek en deze post-marxistische kritiek is de kritiek van Aron op Marx zelf. Een weerlegging van de door Marx geponeerde causale noodzakelijkheid vereist een confrontatie van de marxistische theorie met de sociaal-economische en politieke werkelijkheid. Dit leidde tot de aroniaanse sociologie van de industriële samenleving en van de internationale betrekkingen. Een weerlegging van de rationele noodzakelijkheid veronderstelt een wijsgerige confrontatie over de zin van het menselijk bestaan in de geschiedenis. De door Aron ontwikkelde historische filosofie en historische sociologie zijn een antwoord aan Marx. Beide zijn bepalend voor het politiek engagement.

¹⁰ een positivistische geschiedenisfilosofie geeft zich natuurlijk uit voor een geschiedeniswetenschap.

§ 2. EEN EIGENTIJDSE HISTORISCHE INTERPRETATIE.

Indien de huidige kapitalistische samenleving niet alleen onrechtvaardig is, maar ook door de toekomst veroordeeld, indien de toekomstige communistische samenleving niet alleen onvermijdelijk is, maar ook broederlijk, dan is elke twijfel over een politieke houding uitgesloten. De relativiteit van elke globale geschiedenisinterpretatie leidt echter tot de bevestiging van het probabilisme tegen het determinisme. Een wetenschappelijke herziening van het marxisme betekent dan de leefbaarheid van het kapitalistische regime onderzoeken, terwijl een evaluatie van zijn verdiensten en gebreken een objectieve analyse van de sociale structuren vergt.

Aron toonde zonder veel moeilijkheden aan dat de marxistische toekomstvisie op het kapitalistisch regime, letterlijk geïnterpreteerd, door de feiten weerlegd werd. Het zwaartepunt van zijn kritiek viel dan ook op de subtiele interpretaties van marxistische economen, die **Das Kapital** met de werkelijkheid wilden verzoenen. De meerwaardetheorie illustreert duidelijk de begrenzingen van een dergelijke interpretatie: de vermenigvuldiging van de hypothesen, om de binding met de werkelijkheid niet te verliezen, en de toenemende abstractiegraad van de formulering onttrekken de theorie aan elke verificatie. In de mate echter dat een wetenschappelijke bevestiging of ontkenning onmogelijk wordt, verliest de theorie ook haar wetenschappelijke geldigheid.

Ook besteedde Aron een bijzondere aandacht aan de marxistische theorie van de verhoudingen tussen infrastructuur en superstructuur. Bij de studie van de klassentegenstellingen en van de politieke machtsoefening in de huidige samenleving nam hij het economisch uitgangspunt van Marx over. Hij wees echter op de fundamentele noodzaak de kenmerken die gemeenschappelijk zijn aan elke industriële samenleving, deze die gebonden zijn aan een bepaalde industrialisatiefase en de kenmerkende eigenschappen van het kapitalistisch regime van elkaar te onderscheiden. Naast het onderzoek van de sociale conflicten, leidde dat van de nationale conflicten tot een kritiek op de leninistische theorie van het imperialisme, waarvan de wetenschappelijke onhoudbaarheid in het licht werd gesteld.

Het zou nochtans verkeerd zijn de aroniaanse sociologie tot een wetenschappelijke kritiek op het marxisme te herleiden. Het marxisme bood Aron een uitgangspunt om een eigen sociologische interpretatie van de industriële samenleving op te bouwen. In die zin is de aroniaanse sociologie eerder postmarxistisch dan antimarxistisch. Tot nog toe vond de sociologische visie van Aron echter geen synthetische afwerking. Wel vindt men in de **Revue française de**

science politique en in de **Archives européennes de sociologie** de geleidelijke elaboratie van een klassentheorie. Ook heeft Aron verscheidene studies gewijd aan een politieke sociologie. Zijn sociologisch essai over de moderniteit schonk hem echter geen bevrediging¹¹. Wat Aron beoogt is niettemin duidelijk, en men vindt in zijn geschriften niet alleen aanwijzingen maar zelfs het onderwerp ervan. De aroniaanse sociologie wil uitmonden in een **eigentijdse historische interpretatie**, waarbij het tijdsgebeuren als erfenis van het verleden en openheid op de toekomst gesitueerd wordt in het ontwikkelingsproces van de mens. De begrenzing van de historische kennis veroordeelt de traditionele geschiedenisfilosofie van de negentiende-eeuwse sociologen. De macrosociologie is **historisch** omdat samenleving en geschiedenis niet aan een globaal determinisme zijn onderworpen, **filosofisch** omdat de mens zichzelf in de samenleving en de geschiedenis realiseert.

*
**

Aron zelf heeft de impliciete opvatting over de sociologie, die aan de basis ligt van zijn visie op de industriële samenleving, herhaaldelijk thematisch behandeld. In **Les étapes de la pensée sociologique** (1967) — een historische schets van het sociologisch denken, gedoceerd gedurende de academiejaren 1959-61 — noemde hij zichzelf ironisch een late afstammeling van de franse school politieke sociologen (Montesquieu, Tocqueville, E. Halévy). Deze sociologen worden gekenmerkt door hun afkeer van elk dogmatisme. Alhoewel zij de sociaal-economische werkelijkheid niet miskennen, leggen zij vanuit hun politieke belangstelling de nadruk op de autonomie van de politieke orde. Zij zijn gehecht aan de liberale waarden, maar hoewel de moderne samenleving voor hen essentieel gekenmerkt wordt door de democratie, verwarren zij het democratisch regime niet met de verwezenlijking van de menselijke bestemming. De onmiskenbare verwantschap tussen Aron en een De Tocqueville staat echter niet gelijk met een afhankelijkheidsverhouding: het aroniaans denken werd gevormd door de duitse filosofie (het weberiaans neo-kantisme, de husserliaanse fenomenologie, de heideggeriaanse existentiële filosofie) en door een confrontatie van Marx met de 20ste eeuw.

De door Aron ontworpen historische sociologie bevestigt de coherentie van zijn denken. De **eenheidscheppende problematiek is filosofisch en verwijst zowel naar het verleden als naar de toekomst**,

¹¹ **Les désillusions du progrès. Essai sur la dialectique de la modernité** (1965, franse vertaling 1969).

omdat het menszijn zowel een gegeven is als een opgave. Vandaar het ambivalent en aangevochten karakter van de aroniaanse sociologie. Ambivalentie tussen sociologie en filosofie, tussen sociologie en politiek. Aron heeft de marxistische problematiek in kantiaanse termen gesteld: welke kennis verschaft de historische sociologie over structuur en dynamiek van de samenleving? Welke filosofische hoop op de bestemming van de mens is gewettigd? Welke politieke houding dringt zich op? De filosofische probleemstelling verklaart de aarzelende houding tussen een politieke en een wetenschappelijke loopbaan, de pendelbeweging tussen geëngageerde en wetenschappelijke werken, de spanning tussen begrijpen en beoordelen die in de historische sociologie tot uitdrukking komt.

De vraag naar een waardevrije wetenschap stelt zich op acute wijze omdat Aron de politieke implicaties van de sociale wetenschappen doorziet. Aron behandelt geen academische, wel existentiële problemen. Dit verscherpt precies de eis naar wetenschappelijkheid: wat de wetenschap moet bieden is een onbevooroordeelde, algemeen geldende kennis. Politieke actie is eerst rationeel verantwoord wanneer men weet wat men kiest: een dergelijk inzicht willen de sociale wetenschappen bieden. De wetenschap moet de politiek wil tot redelijkheid dwingen. Maar wordt de wetenschapsbeoefening niet misvormt door de politieke voorkeur?

Aron heeft de **begrenzing** van de historische en sociologische **relativiteit** kentheoretisch en meer nog door zijn wetenschapsbeoefening zelf bevestigd. De historische en de sociologische kentheorie vertonen geen fundamenteel verschil. De begrenzing van de sociologische kennis wordt bepaald door de sociale werkelijkheid zelf. Deze vertoont wel empirisch waarneembare structuren en partiële wetmatigheden, geen totale structuur of globaal determinisme. Daarom vervalt elke dogmatische macrosociologie in een ideologie. De essentiële voorwaarde voor een kritische sociologie is de opbouw van een theorie, waarin het ingenomen standpunt verduidelijkt wordt door de specificiteit en de variabelen van de bestudeerde werkelijkheid te expliciteren.

De objectiviteit van de sociologische kennis is niet in tegenspraak met het axiologisch karakter van de sociologie. Deze is geen waardevrije wetenschap in zover de sociale werkelijkheid zelf het voorwerp uitmaakt van een spontane evaluatie zonet door de socioloog, alleszins door de lezer. Maar een sociologische analyse die de kloof onthult tussen de beleden idealen en de beleefde werkelijkheid is niet neutraal **dank zij** haar objectiviteit of wetenschappelijkheid¹². Daarom

¹² Zie bvb. Pierre BOURDIEU en Jean-Claude PASSERON, *Les Héritiers* (Parijs 1964) en *La Reproduction* (Parijs, 1970): sociologie van de opvoeding.

behoort het streven naar onpartijdigheid tot de beroepsplicht van de socioloog: een bewuste of onbewuste partijdigheid degradeert de sociologie tot politieke propaganda. De socioloog moet ernaar streven zijn waardeoordelen en deze van de samenleving te expliciteren.

§ 3. REVOLUTIE OF REFORMISME ?

Op theoretisch vlak leidt het politiek probleem tot een confrontatie tussen werkelijkheid en ideaal, tussen wetenschap en filosofie. De politieke actie veronderstelt inzicht in de historische en sociologische werkelijkheid, maar dat inzicht legt geen keuze op. Marx liet de dialectiek van het mogelijke en het wenselijke samen vallen met een gelijkstelling van causale en rationele noodzakelijkheid. De weberiaanse tegenstelling tussen « Verantwortungsethik » en « Gesinnungsethik » herstelt de traditionele antinomie tussen een machtspolitiek en een morele politiek.

De politieke praxis toont de verwevenheid aan van moraliteit en efficaciteit. Een analyse van de concrete conjunctuur geeft aan welke doelstellingen verwezenlijkt kunnen worden, welke middelen het meest aangewezen zijn. Ongetwijfeld wordt de analyse doorgevoerd vanuit een politieke voorkeur, zoals omgekeerd de werkelijkheid de voorkeur beïnvloed. Toch blijft de politieke actie gekenmerkt door een spanning tussen moraal en efficaciteit omdat niet alle idealen gelijktijdig bevorderd kunnen worden. De politieke actie stelt prioriteiten op, elke beslissing is een compromis en blijft daarom aanvechtbaar.

De politieke idealen van de huidige samenleving zijn formeel. Het gelijkheidsideaal moet een concretisering vinden in een samenleving die onvermijdelijk hiërarchisch blijft, het vrijheidsideaal vraagt een verwezenlijking die niet tegenstrijdig zou zijn met het gemeenschapsleven. Twee politieke regimes dienen zich aan als model, ongeacht de nationale diversiteiten. De keuze tussen parlementaire en communistische democratie moet afhankelijk gesteld worden van wat beide regimes effectief verwezenlijken, want de beide systemen beroepen zich op dezelfde waarden. Elk van beide modellen is voor kritiek vatbaar, omdat onvolmaakt. De balans van voor- en nadelen, verdiensten en gebreken, en de prioriteit die verleend wordt aan de verwezenlijking van de doelstellingen zijn bepalend voor de keuze.

De keuze tussen revolutie en reformisme kan eveneens uitsluitend door een concrete analyse van de bestaande situatie verantwoord worden. Aron ontkent niet dat in sommige landen een revolutie de enige uitweg biedt. In de westerse geïndustrialiseerde landen zou een revolutie naar alle waarschijnlijkheid op een autoritair regime uitlopen. Een fascistisch of een communistisch bewind zijn geen waarborg voor sociale vooruitgang en zij betekenen een onmiddellijke bedreiging voor de politieke, intellectuele en individuele vrijheden¹³.

¹³ Zie de confrontatie Aron-Marcuse in *La liberté et l'ordre social*. XXIIes Rencontres internationales de Genève (1969) en de confrontatie Aron-Ota Sik in *L'expansion* (1970), ook in *Encounter*, XXXVI, 3 (1971) 51-56.

*
**

Behoort Aron tot de rechtse intelligentsia? Heeft hij zijn linkse jeugdidealen verraden? Het betreft hier vanzelfsprekend retorische vragen. De in de polemieken gangbare termen **links** en **rechts** zijn geen be- maar veroordelende begrippen. Impliciet veronderstellen zij een dogmatisch criterium voor het bepalen van de goede politieke houding. De tegenstelling links-rechts, conservatief-progressist beantwoordt in de polemieken aan het manicheïstisch onderscheid tussen goed en slecht. De oorspronkelijke betekenis (de door de volksvertegenwoordigers ingenomen plaats in het Frans parlementair halfroond) is sinds lang verloren en de historische diversiteit van de links gekwalificeerde groepen heeft de begrippen een hopeloze dubbelzinnigheid verstrekt. Er bestaat geen essentie van het conservatisme of van het progressisme. Beide begrippen bepalen elkaar wederzijds in functie van een welbepaalde politieke conjunctuur. De termen **links** en **rechts** zouden niet mogen gebruikt worden zonder expliciete aanduiding van het gekozen referentiepunt of beoordelingscriterium (bv. lidmaatschap van een politieke partij). Zelfs dan worden zij buiten de polemieken liefst vermeden omwille van hun gevoelsgeladenheid¹⁴.

Een volledige en genuanceerde ontleding van de door Aron ingenomen politieke standpunten sedert het begin van de dertiger jaren zou het opzet van dit essai te buiten gaan. Wel zou een dergelijke studie, waarvoor in de talrijke geschriften van Aron een overvloed aan gegevens beschikbaar zijn, uitgroeien tot een boeiende retrospectieve van het politiek leven der voorbije jaren. Wij beperken ons hier tot de vraag naar de continuïteit in de aroniaanse beoordeling van een wisselende politieke conjunctuur: welke constante verklaart de kortstondige toetreding tot de Franse socialistische partij, de strenge beoordeling van het « Front Populaire » en van het opkomend Hitlerbewind, de afzijdigheid t.o.v. het gaullisme gedurende de oorlogsjaren, de toetreding tot de RPF, het anticommunisme en de bestrijding van het neutralisme, de decolonisatiestelling, de veroordeling van de Vijfde Republiek, het banvloek op mei '68?

Een mogelijke continuïteit is essentieel afhankelijk van twee vragen: is het naoorlogs anticommunisme van Aron niet in tegenspraak met zijn vooroorlogse socialistische sympathieën? Is er tegenspraak in de houding van Aron t.o.v. het gaullisme?

De eerste vraag kan gemakkelijk beantwoord worden op voor-

¹⁴ Het fameus aforisme van Alain (« Lorsqu'on me demande si la coupure entre partis de droite et de gauche, entre hommes de droite et hommes de gauche a encore un sens, la première idée qui me vient est que l'homme qui me pose cette question n'est certainement pas un homme de gauche ») brengt de bevestiging van een vooroordeel onder de vorm van een kringredenering.

waarde dat men marxisme en communisme niet met elkaar verwart. Het kan volstaan de scheuring tussen de Tweede en de Derde Internationale in herinnering te brengen: voor de oorlog reeds had het socialisme partij gekozen voor de parlementaire democratie, terwijl het communisme voor alles de uitschakeling van het politiek pluralisme beoogde. Het anti-communisme van Aron gaat terug tot de vooroorlogse periode. De grote bedreiging kwam toen echter van het fascisme. De expansionistische bedreiging van de Sowjet-Unie liet zich eerst gelden na 1945, toen zij een wereldmacht geworden was.

De macht en het expansionisme van het naoorlogs stalinisme verklaren de anticommunistische virulentie van Aron. **Verklaring** die niet als verontschuldiging maar als rechtvaardiging moet worden begrepen. Wanneer men onder ogen houdt dat **l'Opium des intellectuels** en **Dix-huit leçons sur la société industrielle** nagenoeg gelijktijdig opgesteld werden (1954-55), krijgt men een duidelijk beeld van de compatibiliteit tussen politiek engagement en wetenschappelijke onpartijdigheid. Het vooroorlogs antifascisme en het naoorlogs anti-communisme hebben een gemeenschappelijke noemer: het antitotalitarisme. De compromitterende allianties waartoe de politieke strijd noopt — voor de oorlog naast het communisme tegen het fascisme, na de oorlog naast de voorstanders van het sociaal immobilisme tegen het communisme — wettigen de gelijkschakeling niet. Het moralisme miskent de eisen van de politieke praxis.

De toetreding van Aron tot de RPF was niet alleen gemotiveerd door de wil aan de buitenlandse en aan de binnenlandse communistische bedreiging het hoofd te bieden, maar evenzeer door de overweging dat alleen De Gaulle voldoende gezag kon afdwingen om de in Frankrijk onontbeerlijke staatshervormingen door te voeren. Hij verleende medewerking aan de gaullistische beweging in de overtuiging dat een interne kritiek meer gehoor zou vinden en efficiënter zou zijn dan zijn afzijdigheid tijdens de oorlogsjaren. Zijn aansluiting wijzigde alleszins niets aan zijn politieke overtuiging. Zijn nuchtere en realistische toespraken stelden zijn partijgenoten herhaaldelijk in verlegenheid.

Aron is nooit de onvoorwaardelijke aanhanger geweest van een partij of van een man, wel is hij altijd trouw gebleven aan zijn politieke idealen. Dit is de verklaring voor zijn politieke afzondering. Het non-conformisme waarvan Aron in zijn politiek engagement blijf gaf, is niet ingegeven door een steriele drang naar singulariteit, wel door een diep besef van de bestaande kloof tussen politieke idealen en politieke actie en door zijn afkeer van politieke propaganda. De politieke aktie is steeds een onvolmaakt compromis tussen het wenselijke en het mogelijke.

Men heeft de politieke strekking waartoe Aron behoort dikwijls gedefinieerd door het liberalisme. Vanuit een politiek criterium beschouwd is Aron ongetwijfeld een liberaal, d.w.z. een overtuigde voorstander van het pluralisme naar westers model i.t.t. het eenpartij-systeem. Maar wie beroept zich op een technocratisch of een totalitair regime? Het eigenlijk debat situeert zich op concreet vlak en verwijst naar het consensus-probleem: welk evenwicht kan worden tot stand gebracht tussen staatsgezag en particuliere autonomie? Vanuit een economisch standpunt beschouwd kan Aron moeilijk bestempeld worden als een onvoorwaardelijke voorstander van liberalisme of planeconomie, al is het duidelijk in welke richting zijn voorkeur gaat. Maar de beslissende vraag is opnieuw: hoe kan het individueel initiatief in evenwicht gebracht worden met de sociaal-economische eisen van het gemeenschapsleven? Welke plaats kan ingeruimd worden aan het particulier initiatief, tot hoever moet de staatstussenkomst gaan? Voorwaarde voor sociale vooruitgang is een efficiënte economie. Al vinden de sociale hervormingen die Aron verdedigt weinig bijval bij de bevoorrechte groepen, toch laat het sociaal criterium evenmin toe Aron te catalogeren binnen een bepaalde orthodoxie, omdat hij geen dogmaticus is.

Aron zelf rekende zich voor en na de oorlog weliswaar tot een socialistisch reformisme naar engel-saksisch model. Eerst in l'**Opium** wees hij uitdrukkelijk elke politieke binding af. Later schrok hij er niet voor terug zich in bepaalde omstandigheden uitdagend een conservatief te noemen. In feite is Aron politiek een eenzaam man, om beurten gewantwoord door alle partijen omdat hijzelf partijloos is. Zijn confrontatie van de politieke ideologiën met de werkelijkheid wekt ongenoege aan alle zijden. Aron is, zoals hij het zelf ironisch bekend heeft, essentieel een marginaal, te zeer begaan met de waarheid in het politiek engagement, te zeer begaan met het engagement in de wetenschapsbeoefening.

*
**

De afwijzing van de causale noodzakelijkheid (de samenleving vertoont geen globaal determinisme) bevestigt de mogelijkheid de samenleving en de geschiedenis te beheersen. De afwijzing van de rationele noodzakelijkheid (de geschiedenis is onvoltooid en daarom meerzinnig) stelt de mens verantwoordelijk voor de verwezenlijking van het menszijn. Is het politiek engagement dan willekeurig, of kan het filosofisch verantwoord worden?

De onwetendheid over de menselijke bestemming ontnemt elke verantwoording aan het fanatisme: er is geen doel dat alle middelen

wettigt. Dit agnosticisme vervalt evenwel niet in het nihilisme. Weliswaar veroont de menselijke geschiedenis een onmiskenbare culturele diversiteit en de onbepaaldheid van de toekomst laat niet toe deze pluraliteit in functie van een rationeel einddoel te unificeren. De diversiteit gelijkstellen met een absolute alteriteit is echter onhoudbaar omdat de interpretatie van de alteriteit het begrip van de andere veronderstelt. De culturele waarden in hun verscheidenheid als de emanatie van een bepaalde beschaving bevestigen, is in tegenspraak met de universaliteit van de waarheid. Het relativisme is in tegenspraak met zichzelf. De universaliteit van de mens als redelijk wezen, waarnaar de universele geldigheid van de wetenschappelijke kennis verwijst, impliceert de universaliteit van het moreel imperatief. De relativiteit van de cultuurwaarden treft de concrete verwezenlijkingen van een moreel bewustzijn dat abstracte regels formuleert. **Indien de geschiedenis de geleidelijke verwezenlijking brengt van een door het moreel bewustzijn betrachtte sociale orde**, is een historische filosofie mogelijk en laat de geschiedenis een eigentijdse interpretatie toe.

De mens komt tot het bewustzijn van zijn roeping wanneer hij beseft tot een samenleving te behoren, die op haar beurt deel uitmaakt van de menselijke gemeenschap. In de geschiedenis gesitueerd, draagt de mens een sociale verantwoordelijkheid die zich in een politieke keuze concretiseert. Ongetwijfeld blijft een politieke beslissing altijd onzeker. Het formeel karakter van de morele regels laat niet toe te zeggen wat de menselijke samenleving « in concreto » moet zijn, wel maakt het een confrontatie mogelijk van de samenleving met haar idealen. De politieke keuze is historisch zoals de mens zelf. Zij wordt beperkt door een gegeven conjunctuur die een uitvloeisel is van het verleden, door de inertie van de sociale structuren en door de onzekerheid over de toekomst. De politieke beslissing steunt op een fragmentaire kennis en de nagestreefde waarden kunnen tot nog toe niet gelijktijdig verwezenlijkt worden. De mens is echter moreel verplicht stelling te nemen.

De wetenschapsbeoefening en het politiek engagement van Aron vertonen een onmiskenbare continuïteit vanuit dit filosofisch uitgangspunt. Inzet van de politieke praxis is de verwezenlijking van de menselijke bestemming. Een bezinning op de geschiedenis toont de vrijheid en de verantwoordelijkheid van de mens, die de sociale wetmatigheden kan beheersen op voorwaarde dat hij inzicht verwerft in de structuren en de dynamiek van de samenleving. De sociale wetenschappen willen de mens een dergelijk inzicht verschaffen. De operationaliteit van de sociale wetenschappen zou echter de fundamentele vraag niet oplossen, die ook de welvaart onbeantwoord laat : **welke zin wil de mens aan zijn bestaan geven ?**

BIOGRAFISCHE ORIENTATIE

Een uitvoerige, hoewel nog zeer onvolledige bibliografie van de aroniaanse geschriften werd gepubliceerd door Eric de DAMPIERRE in *Dimensions de la conscience historique* (*Le Monde* en 10/18. 279-280) Parijs, 1965², 368-379.

Over Aron bestaan nog geen in boekvorm uitgegeven studies, wel talrijke tijdschriftartikels. Binnen het beperkt kader van dit essay hebben wij aan een opsomming verzaakt. Wij vermelden slechts een recente nederlandstalige bijdrage : J. VAN NIEUWENHOVE, **Raymond Aron, een bio-bibliografische nota** in *Politica* (1969)*.

Dit essay steunt op een volledige lectuur van Aron en op het raadplegen van de in voetnoot vermelde werken. Ook werden de gegevens geïntegreerd van een eerste onderhoud met Aron in april 1971. Er werd verder gebruik gemaakt van enkele belangwekkende vraaggesprekken : met Kosta CHRISTLICH in *Le Monde*, 29.03.67 ; met André AKOUN, François CHATELET en Jacques MOUSSEAU in *Psychologie*, XVIII (1971) 14-23. Wij vermelden tenslotte nog het door Pierre VIANSSON-PONTE geschetst portret **Mais qu'est-ce qui fait encore courir Raymond Aron ?** in *Le Monde*, 29.03.67.

* Deze bibliografische verwijzing, naast andere, danken wij aan de eruditie van Dr. P. Tommissen, die wij hiervoor van harte danken.

Samenvatting*

Het veelzijdig oeuvre van Aron onleent zijn coherentie aan een filosofische problematiek en deze is gericht op de concrete werkelijkheid. Daarom ook werd de intellectuele ontwikkeling van Aron vooreerst teruggeplaatst in het tijdsgebeuren. De overwegende belangstelling die in de behandelde thematiek tot uitdrukking komt, is afwisselend filosofisch, politiek en sociologisch. Deze drie facetten van het aroniaans denken weerspiegelen eenzelfde doelstelling: de historische verantwoordelijkheid van de mens begrijpen en opnemen. Een dergelijke opgave is zowel theoretisch als praktisch: een verantwoord engagement veronderstelt een betrouwbare kennis van de sociaal-historische werkelijkheid, die zelf tot handelen aanzet.

De historiciteit van de mens wordt in het licht gesteld door een fenomenologische beschrijving van het menselijk bestaan en hieruit volgt de begrenzing van elke geschiedenisfilosofie. Aan de afwijzing van het positivistisch historisme beantwoordt de verwerping van het historisch relativisme, dat de universaliteit van de menselijke rede miskent. Indien de geschiedenis de geleidelijke verwezenlijking brengt van een door het moreel bewustzijn betrachtte sociale orde, is een historische filosofie mogelijk. Deze is onafscheidelijk verbonden met een historische sociologie, die een concreet inzicht geeft in de samenleving en in de geschiedenis. Vanzelfsprekend is ook de filosoof aan de wetenschappelijke regels van de geschiedeniswetenschap en de sociologie onderworpen, maar een eigenlijke historische interpretatie kan op verschillende niveaus gelezen worden. Indien Aron voor alles filosoof blijft, is zijn politieke eenzaamheid niet verwonderlijk. Als socioloog van de industriële samenleving is Aron postmarxist. Op politiek vlak is zijn afkeer van het totalitarisme ingegeven door waarden die ook Marx aanhing.

Résumé

L'interrogation philosophique qui sous-tend toute l'œuvre aronienne lui assure une cohérence certaine en dépit de sa diversité. Cette interrogation se veut concrète, c'est pourquoi l'itinéraire intellectuel de R. Aron est d'abord retracé par rapport aux événements. La prédominance de l'orientation, telle qu'elle s'exprime à travers ses œuvres, est tour à tour philosophique, politique et sociologique. Mais il ne s'agit là que de trois aspects d'un même projet: assumer lucidement la responsabilité historique de l'homme dans un monde en devenir. Projet indissolublement pratique et théorique car, tout en ne se confondant pas, l'engagement ne prend de sens qu'éclairé par une connaissance authentique de la réalité historico-sociale, tandis que celle-ci appelle l'engagement.

La condition historique de l'homme se dégage d'une description phénoménologique de l'existence humaine et marque les limites d'une philosophie de l'histoire. Le rejet de l'historisme scientiste a pour corollaire le refus d'un historisme relativiste méconnaissant l'universalité de la raison. Si l'histoire révèle la réalisation progressive d'un ordre social voulu par la conscience morale, une philosophie historique s'avère possible. Celle-ci ne se sépare pas d'une sociologie historique, analyse concrète de la société et de son destin. Est-il besoin de le dire, philosophe, historien ou sociologue, chacun est tenu de se soumettre aux mêmes règles scientifiques, mais une interprétation historique contemporaine permet plusieurs lectures. Si Aron est philosophe de vocation, faut-il s'étonner de ce que son engagement politique se situe en dehors des partis? Sociologue de la société industrielle, Aron est post-marxiste. Politiquement, son antitotalitarisme s'inspire des valeurs mêmes dont se réclamait Marx.

* Wij danken van harte Mevr. Chantal vande Schoor voor de italiaanse vertaling, de Heren E. Neuts en R. Hofmans voor de duitse en engelse vertaling.

Riassunto

La riflessione filosofica che si ritrova in tutta l'opera di R. Aron, le assicura una coerenza certa, a dispetto della sua diversità. Questa riflessione vuol essere concreta; perciò l'evoluzione del pensiero di R. Aron è descritto prima a riguardo degli eventi. Il centro del suo interesse, quale apparisce attraverso le sue opere, fu a vicenda filosofico, politico e sociologico. Ma in fatti sono essi tre aspetti di un solo progetto: assumere con lucidezza la responsabilità storica dell'uomo in un mondo che si svolge. Tale impegno sarà poi indissolubilmente pratico e teoretico, poiché una conoscenza autentica della realtà storico-sociale induce all'azione, mentre questa non avrebbe senno senza una tale conoscenza, pur non confondendosi con essa.

La condizione storica dell'uomo emana da una descrizione fenomenologica dell'esistenza umana e stabilisce i limiti di una filosofia della storia. Il respingimento dello storicismo scientifico porta al rifiuto di uno storicismo relativistico negando l'università della ragione. Se la storia rivela la realizzazione progressiva di un ordine sociale voluto dalla coscienza morale, una filosofia storica diventa possibile. Questa non si stacca da una sociologia storica, analisi concreta della società e del suo destino. Certo, ciascuno, sia filosofo, sia storico o sociologo, deve sottomettersi alle stesse regole scientifiche, però un'interpretazione storica contemporanea si può leggere in modi diversi. Se R. Aron è filosofo per vocazione, non sembrerà strano che il suo impegno politico si situi fuori dei partiti. Come sociologo della società industriale, egli è postmarxista. Sul piano politico, il suo antitotalitarismo si ispira ai valori stessi ai quali si rifaceva Marx.

Zusammenfassung

Die vielseitige Arbeit Arons entnimmt seine Kohärenz der philosophischen Problematik, welche die konkrete Realität bezweckt. Deshalb wurde die intellektuelle Entwicklung Arons zuerst wieder in das damalige Geschehen situiert. Das überwiegende Interesse das in den behandelten Themen zum Ausdruck gebracht wird, ist abwechselnd philosophisch, politisch und soziologisch. Diese drei Aspekte des Denkens Arons sind die Wiedergabe derselben Zielsetzung: die historische Verantwortlichkeit des Menschen verstehen und ergreifen. Solche Aufgabe ist ebenso theoretisch wie praktisch: ein fundiertes Engagement setzt eine zuverlässige Kenntnis der sozial-historischen Wirklichkeit voraus, die selbst zum Handeln anregt.

Der historische Wert des Menschen wird durch eine phänomenologische Beschreibung des menschlichen Daseins dargestellt und hieraus folgt die Beschränkung jeder Philosophie der Geschichte.

Dem Ablehnen des positivistischen Historismus entspricht die Ablehnung des historischen Relativismus, der die Universalität der menschlichen Vernunft verkennt. Falls die Geschichte die allmähliche Verwirklichung einer durch das moralische Bewusstsein bezweckten soziale Ordnung bringt, so ist eine historische Philosophie möglich. Letztere ist untrennbar verbunden mit einer historischen Soziologie, die eine konkrete Erkenntnis gibt in die Gesellschaft und in die Geschichte. Selbstverständlich soll auch der Philosoph die wissenschaftlichen Regeln der Geschichtskunde und der Soziologie beobachten. Eine eigene historische Interpretation kann jedoch auf verschiedenen Niveaus gelesen werden. Wenn Aron vor allem Philosoph bleibt, so ist seine politische Einsamkeit nicht erstaunlich. Als Soziolog der industriellen Gesellschaft ist Aron postmarxist. Politisch ist seine Ablehnung des Totalitarismus inspiriert durch die Werte welche auch Marx anhing.

Summary

The many-sided works of Aron are closely related by the philosophical problems they posit, which are brought to bear on reality. Hence we first have situated his intellectual development in history. His main concern, as it finds expression in the themes of his works, is in turn with philosophical, political and sociological problems. These three facets of Aron's thinking reflect one and the same purpose: to understand and assume man's responsibility in history. This is a theoretical as well as a practical undertaking: well-considered engagement presupposes a reliable knowledge of social-historical reality, itself a stimulant to action.

Man's historicity is elucidated by a phenomenological description of human existence which results in a limitation of historicophilosophy. Denying positivist historicism corresponds with rejecting historic relativism, which fails to recognize man's universal reason. If history brings about a gradual realisation of a social order as pursued by moral conscience, historical philosophy must be possible. Such a philosophy is related with historical sociology, which brings us a practical understanding of community and history. It is obvious that the philosopher himself has to take into account the scientific rules of history and sociology, but history can be given a contemporary interpretation on different levels. Thus Aron's political isolation shouldn't astonish us, as he remains first and foremost a philosopher. As a sociologist of the industrial society his position is post-Marxist. In the political realm his dislike of totalitarianism is inspired by Marxist values.

« ECLECTICA »

Reeks monografieën uitgegeven door de
SINT-ALOYSIUSHANDELSHOGESCHOOL, Brussel

Kernredactie :

Prof. Dr. M. Goossens
Prof. Dr. E. Panneels
Prof. Dr. A. Raport
Prof. Dr. P. Tommissen

Administratie :

Sint-Aloysiushandelshogeschool - Studiedienst
Broekstraat 113 - 1000 Brussel.
Giro 10.223.34.

Losse nummers : 75 fr.
Eerste jaargang (3 nummers) : 150 fr.
Tweede jaargang (4 nummers) : 200 fr.

Reeds verschenen (academiejaar 1970/71) :

1. E. Panneels : De diplomatieke activiteit van koning Leopold II
2. L. D'Hooge : Numerieke behandeling van kettingreacties
3. P. Tommissen : De wet van Pareto

Gepland (academiejaar 1971/72) :

4. P. Janssens : De politieke filosofie van Raymond Aron (nov. 1971)
5. M. Goossens : De onderste schakel in de stedelijke hiërarchie (januari 1972)
6. L. Laevaert : Consumentenmodellen (april 1972)
7. R. Pourvoyeur : De institutionele originaliteit van de Raad der Europese Gemeenschappen (juli 1972)

Personalia :

P. JANSSENS (°26 oktober 1943) drs. hist., cand. en bacc. phil., aggr. Studieverblijven te Parijs, Simancas en Madrid. Assistent K.U.L.

Publiceerde tot nog toe een dertigtal bijdragen als medewerker van de **Grande Encyclopédie Alfabétique**, de **Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie**, het **Nationaal Biografisch Woordenboek**. Recensies in diverse buitenlandse wetenschappelijke tijdschriften.

Het historisch bewustzijn in de industriële samenleving (reeks **Mens en Welvaart**) : in voorbereiding.